

УДК 811.111'42

ФУНКЦІОНУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНИХ КІНЕСИЧНИХ НЕВЕРБАЛЬНИХ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПОНЕНТІВ У СИТУАЦІЇ ДИСКУРСИВНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Михайло КОТОВ (Харків, Україна)

У статті розглядаються особливості функціонування універсальних кінесичних невербальних комунікативних компонентів у ситуації дискурсивної адаптації полікультурної дискурсивної особистості. Дискурсивна адаптація актуалізується у процесі комунікативної взаємодії представників різного культурного походження із використанням мови-посередника – англійської, коли остання не є рідною хоча б для одного з комунікантів. Функціонування універсальних кінесичних невербальних комунікативних компонентів розкривається через розгляд особливостей їх взаємодії із вербальною складовою за принципами координації, субординації та ідентифікації.

Ключові слова: дискурсивна адаптація, ідентифікація, комунікативна взаємодія, координація, полікультурна дискурсивна особистість, субординація, універсальні кінесичні невербальні комунікативні компоненти.

The article discusses the properties of functioning of universal kinesic non-verbal communicative components within the situation of discursive adaptation of the polycultural discursive personality. The adaptation takes place during communication of representatives of different cultural origin using English as a language-mediator. In this case the English language is not native for at least one of the communicators. The functioning of kinesic non-verbal communicative components is shown through their interaction with verbal communicative components in accordance with the principles of coordination, subordination and identification.

Key words: coordination, discursive adaptation, identification, polycultural discursive personality, subordination universal kinesic non-verbal communicative components.

Сучасна комунікація характеризується високим ступенем динамічності та відкритості, що пов'язується із глобалізаційними й міграційними процесами, розвитком технологій та соціальною мобільністю. На перший план виходять проблеми, зумовлені особливостями міжкультурної взаємодії – процесу спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот [2: 82–83], а відтак **актуальними** стають і лінгвістичні розвідки, присвячені різним аспектам міжкультурної інтеракції.

У ситуації взаємодії представників різних культур мовленнєві контакти набувають специфічного характеру: відбуваючись на мові-посереднику, глобальній мові, якою наразі є англійська, вони зумовлюються особливостями перебігу дискурсивної адаптації – діяльності індивіда, яка спрямована на подолання культурних розбіжностей, досягнення необхідного рівня комунікативної компетенції, що дозволяє використовувати компоненти мовного та немовного характеру для спільного формування смислів у ситуації комунікативної взаємодії, коли англійська не є рідною хоча б для одного зі співрозмовників.

Невербальний код у цьому плані постає чи не найзначнішим, адже частка невербальних сигналів у міжособистісному спілкуванні становить 60% – 80% [1: 59]. Услід за Г.В. Колшанським та Л.В. Солощук, до невербального коду відносимо набір компонентів немовного характеру, які мовець створює в результаті фізичної (а саме моторно-вокалічної) діяльності під час комунікації та використовує поряд із вербальними засобами через набуття ними комунікативно-значущого характеру у процесі спілкування [3; 7]. Розрізняємо кінесичні (жести, міміка), просодичні (комунікативно значуще інтонаційне оформлення вербального висловлення) та проксемічні (зміни особистого простору відносно один одного) невербальні комунікативні компоненти (НБК) [7: 31–35]. Зважаючи на те, що невербальна комунікація визначається як соціально зумовлений засіб організації засвоєних індивідом невербальних засобів спілкування, перетворених на індивідуальну, конкретно-чуттєву форму дій та вчинків [10], що мають місце в певному культурному соціумі, невербальний комунікативний компонент характеризується як трирівневе утворення, у якому відображено його універсальний, етноспецифічний та індивідуально-означений характер [7].

У контексті реалізації процесів дискурсивної адаптації у рамках спілкування представників різного культурного походження, коли вербальної складової виявляється недостатньо, визначальну роль у досягненні мети комунікації відіграють кінесичні НБК, які здатні напрочуд виразно передавати людські ставлення та почуття [6], регулювати життя людини у соціальній групі [5].

В той же час, досліджуючи феномен дискурсивної адаптації стає очевидним, що включення фактору “іншого” у протиставленні до “свого” та усього комплексу проблем, що із цим пов'язується, вимагає переосмислення ряду феноменів, які наразі мають усталене тлумачення. Одним із таких феноменів є традиційне для вітчизняної науки позиціонування культурно- (етно-) специфічних ознак як визначальних при міжкультурному спілкуванні, у той час як «насправді, реалізується не суто культура, а комунікативні репертуари» [9]. При цьому комунікативний

репертуар зазнає змін не тільки у представників неангломовних культур, а й у носіїв англійської мови, які адаптуються до ситуації комунікації, намагаючись реалізувати комунікативну мету. Така варіативність комунікативного репертуару через поєднання культурних кодів зумовлює необхідність акцентувати увагу на особливостях використання універсальних кінесичних невербальних комунікативних компонентів як одного із найвагоміших засобів досягнення мети комунікації у ситуації взаємодії представників різних культур за допомогою мови-посередника.

Отже, **мета** дослідження полягає у виявленні природи та характеру взаємодії універсальних кінесичних невербальних комунікативних компонентів із вербальною складовою у ситуації дискурсивної адаптації особистості. **Об'єктом** дослідження є універсальні кінесичні невербальні комунікативні компоненти у ситуації дискурсивної адаптації. **Предметом** виступають особливості функціонування універсальних кінесичних невербальних комунікативних компонентів у взаємодії із вербальною складовою у ситуації дискурсивної адаптації особистості. **Матеріалом** дослідження є фрагменти англомовного діалогічного дискурсу з художніх творів англомовних письменників (XX-XXI ст.), які відбиралися методом суцільної вибірки та містять приклади діалогічної взаємодії представників англомовної та неангломовної культур англійською мовою.

Суб'єктом адаптивних процесів у ситуації взаємодії представників різного культурного походження виступає полікультурна дискурсивна особистість – мовець, який здатен брати участь у діалозі представників двох чи більше культур, послугуючись різними семіотичними кодами, при цьому проходячи два етапи у власному розвитку: етноцентричний, коли поєднання культурних кодів носить оказіональний характер, та етнорелятивістський, коли культурні коди взаємодіють за принципом гібриду – поєднання двох кодів, що мають різне культурне походження, або за принципом перемикування – вибору відповідного коду в залежності від ситуації спілкування. У цьому випадку культурний код розуміємо як “метарівень”, до якого ми відносимо як вербальний, так і невербальний коди, які мають спільне культурне походження [4].

У ситуації дискурсивної адаптації, коли один з комунікантів знаходиться на етноцентричному етапі, універсальні кінесичні НВК використовуються, взаємодіючи із вербальною складовою на макрорівні через незнання мови-посередника. Макровзаємодія, як зазначає Л.В. Солошук, передбачає сформованість діалогічної репліки повністю за допомогою НВК [8]. Через зрозумілість та прозорість смислу у актуальному ситуаційному контексті універсальні кінеми не вимагають подальшого роз'яснення та виявляються самодостатніми під час реалізації комунікативної мети (1). У той же час, можливе й поєднання із вербальною складовою універсальних кінесичних НВК (мікровзаємодія – за принципами координації, субординації, ідентифікації та контрадикції [8]). Кінесичні НВК вербалізуються при цьому дієсловами, дієприкметниками, поєднуючись із вербальною складовою – формульними фразами, які використовуються комунікантом на етноцентричному етапі розвитку полікультурної дискурсивної особистості (2):

(1) *“Oh! No...no!” The young woman rushed over. Her accent was American. “These four must be carried separately. On another cart, please”. The small Thai porters smiled at her. It was obvious they didn't understand.* (2) *“Yes...yes,” one of them finally said, nodding” (Rich).*

Не володіючи належним чином вербальним кодом, представник тайської культури посміхається, засвідчуючи тим самим повагу до співрозмовниці, яка вище за соціальним статусом, та вказуючи на нерозуміння вербального повідомлення, яке мало місце англійською мовою. Інший представник східної культури, виявившись більш обізнаним у англійській мові, застосовує формульну відповідь *“Yes...yes”* у поєднанні із кінемою *“nodding”*. У конкретній комунікативній ситуації і вербальна, і невербальна складові сигналізують про розуміння та погодження із пропонуваним завданням, вдаючись у обох випадках до застосування універсальних кінем.

На етнорелятивістському етапі адаптації полікультурної дискурсивної особистості функціонування універсальних кінесичних НВК характеризується щільнішою взаємодією із вербальним кодом через обізнаність комуніканта з останнім. Мікровзаємодії на стадії етнорелятивізму притаманна значно більша варіативність вербальної складової та свобода у виборі НВК, аніж на стадії етноцентризму, що, відповідно, розширює комунікативний репертуар мовця.

У ситуації дискурсивної адаптації за координативного принципу взаємодії вербальної та невербальної складових універсальні НВК несуть тотожну вербальному кодові інформацію [7: 92], що у випадку недосконалого володіння вербальним кодом відіграє визначальну роль у досягненні мети комунікації. Використання універсальних кінем спрямоване на підсилення ефекту вербального коду, вербальне ж повідомлення здатне розширювати інформацію, яка подається по невербальному каналу:

(2) *“Okay, Hadji. What is it you actually told Abdul I’d give him besides the hundred pesos?” Hadji looked innocent. “I no promise...” He broke into a nervous grin under Clay’s stare. “Well, maybe a transistor radio” (Rich).*

Невпевненість та нервова посмішка в контексті єдиної репліки доповнюється інформацією із приводу необхідного «подарунку»-хабара в обмін на дозвіл на фотозйомку, що свідчить про напружений емоційний стан адресанта.

Субординативний характер взаємодії вербального коду із універсальними кінемами у ситуації дискурсивної адаптації передбачає розділення комунікативно-значущих фрагментів інформаційного повідомлення між вербальною та невербальною складовими, а відтак і неможливість елімінації однієї із них [7: 100]. При цьому значущість невербальної складової у ситуації міжкультурного діалогу виходить на перший план через змістову навантаженість:

(3) *‘But I must obtain my valise!’ cried Pnin. The substitute was sorry but could not do a thing. ‘It is there!’ cried Pnin, leaning over and pointing. This was unfortunate. He was still in the act of pointing when he realized that he was claiming the wrong bag. His index finger wavered. That hesitation was fatal (Nabokov).*

Представник російської лінгвокультури при спілкуванні із американцем вдається до використання універсального жесту, яким вказує, хоч і, як виявляється, хибно – через поспіх, на свою валізу (*“pointing”*). Універсальна кінема при цьому взаємодіє не тільки із вербальним повідомленням, а й із іншими НВК – проксемічним, вираженим дієслівною формою у поєднанні із постпозитивом *“leaning over”* та просодичним, вираженим дієслівною формою *“cried”*.

Універсальні кінесичні НВК, взаємодіючи із вербальним кодом за принципом ідентифікації (коли вербального коду недостатньо для вираження його власної комунікативної спрямованості [7: 105]), використовуються у випадку незнання одним із комунікантів вербальних відповідників або ж із метою справити більше враження на співрозмовника, додати драматизму ситуації:

(4) *“Is that barber crazy?” – “No, signorino. He made a mistake. He doesn’t understand very well and he thought I said you were an Austrian officer.” – “Oh,” I said. – “Ho ho ho,” the porter laughed. “He was funny. One move from you, he said, and he would have –” he drew his forefinger across his throat (Hemingway).*

Італієць, надаючи пояснення представникові американської лінгвокультури, вдається до універсального НВК *“drew his forefinger across his throat”* для демонстрації із більшою наочністю того, що із останнім могло статися.

Взаємодія універсальних кінем із вербальною складовою за принципом контрадикції (коли вербальне не відповідає НВК [7: 111]) у ситуації дискурсивної адаптації пов’язане із бажанням адресанта справити враження на адресата, при цьому не викриваючи реальної інформації про стан речей. Мотивацією до цього слугують як прагнення до маніпулювання, так і бажання виявити вихованість, обережне ставлення до «чужого»:

(5) *“Forgive me for troubling you. I am afraid I have come at an inconvenient moment.” The Mother Superior gave her a smile, austere but sweet, and begged her to sit down. But Kitty saw that her eyes were swollen. She had been weeping (Maugham).*

У наведеній вище комунікативній ситуації вербальний код – прохання залишитися (*“begged her to sit down”*), що підкріплюється НВК – посмішкою – намаганням не видати реальних почуттів, суперечить реальному емоційному стану представниці французької лінгвокультури, що виражається іншою універсальною кінемою *“...her eyes were swollen. She had been weeping”*.

Таким чином, універсальні кінеми відіграють визначальну роль у досягненні комунікативної мети в рамках міжкультурної взаємодії, яка відбувається мовою посередником. Інтенсивність уживання універсальних кінем та особливості їх взаємодії із вербальною складовою визначаються ступенем адаптованості полікультурної дискурсивної особистості мовця до міжкультурного діалогу.

Перспективи дослідження полягають у вивченні функціонування невербальних комунікативних компонентів у ситуації дискурсивної адаптації до міжкультурного діалогу, який відбувається англійською мовою у різних типах дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 342 с.
2. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. – Київ : Видавництво «Довіра», 2007. – 207 с.
3. Колшанский Г.В. Паралингвистика / Г.В. Колшанский. – М. : Наука, 1974. – 81 с.
4. Котов М.В. Адаптивні стратегії полікультурної дискурсивної особистості в англомовному комунікативному просторі : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М.В. Котов. – Харків, 2014. – 20 с.
5. Коццолино М. Невербальная коммуникация. Теории, функции, язык и знак / М. Коццолино. – Х. : Изд-во «Гуманитарный центр», 2009. – 248 с.

6. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М. : Прогресс, 2001. – 656 с.
7. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі: [монографія] / Людмила Василівна Солощук. – Харків : Вид-во «Константа», 2006. – 300 с.
8. Солощук Л.В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л.В. Солощук. – Київ, 2009. – 40 с.
9. Blommaert J. Different Approaches to Intercultural Communication: A Critical Survey / J. Blommaert. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.flw.ugent.be/cie/CIE/blommaert1.htm>.
10. Schefflen A. Body Language and Social Order (Communication and Behavioral Control) / A. Schefflen. – New York, 1972. – 346 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Hemingway E. Farewell to Arms [Електронний ресурс] / E. Hemingway. – Режим доступу: <http://www.e-reading.co.uk/book.php?book=80121>
2. Le Carre J. The Russia House [Електронний ресурс] / J. Le Carre. – Режим доступу: <http://tululu.ru/read8778/>
3. Lewycka M. Two Caravans [Електронний ресурс] / M. Lewycka. – Режим доступу: <http://www.e-reading.org.ua/book.php?book=143198>
4. Maugham W. The Painted Veil [Електронний ресурс] / W. Maugham. – Режим доступу: <http://www.e-reading.co.uk/book.php?book=127592>
5. Nabokov V. Novels, 1955-1962 / V. Nabokov. – Literary Classics of the united States, 1996. – 904 p.
6. Rich M. Virginia Clay / M. Rich. – London: Sphere Books Ltd, 1983. – 317 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Михайло Котов – кандидат філологічних наук, викладач кафедри англійської філології Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: міжкультурна комунікація, інтеркультурна прагматика, невербальна семіотика.

УДК 811.161.2'367.32

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРИЧНОЇ І ПРОБЛЕМАТИЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В МОВЛЕННІ БРИТАНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕЛЕІНТЕРВ'Ю)

Вікторія КОЧУБЕЙ (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто засоби репрезентації категоричної та проблематичної епістемічної модальності в інтерв'ю британських політиків. Розкрито механізм зменшення категоричності мовлення шляхом використання засобів простої та проблематичної вірогідності.

Ключові слова: проблематична та категорична епістемічна модальність, політичні інтерв'ю, достовірність інформації, принципи ввічливості та толерантності, категоричність мовлення.

The article focuses on the means of representation of categorical and problematic epistemic modality in the interviews of British politicians. It also discloses the mechanism of speech categoricity reduction with the help of means of simple and problematic probability.

Key words: problematic and categorical epistemic modality, political interviews, information authenticity, the principles of politeness and tolerance, speech categoricity.

Стрімкий розвиток сучасної лінгвістики, зумовлений відходом від системно-структурної наукової парадигми, змушує науковців переосмислювати ключові поняття та розглядати їх під кутом зору їх ролі в комунікації. Трактуювання модальності в мовознавстві є неоднозначним і бере початок від концепції модальності Ш. Баллі, згідно якої будь-яке висловлювання вміщує основний зміст (диктум) та модальну частину (модус), в якій виражається інтелектуальне, емоційне чи вольове судження мовця по відношенню до диктума [2: 44-45]. Незважаючи на велику кількість праць, де модальність розглядають як суб'єктивно-об'єктивну (В. Виноградов), логіко-граматичну (Л. Доценко), функціонально-семантичну (Н. Скибицька) категорію, недостатньо висвітленим залишається питання співвідношення видів суб'єктивної модальності в англійському політичному дискурсі.

Метою статті є з'ясування засобів вираження категоричної та проблематичної епістемічної модальності в інтерв'ю британських політиків.

Матеріалом дослідження є інтерв'ю провідних британських політиків – прем'єр-міністра Великої Британії Девіда Кемерона та його замісника, лідера Партії ліберальних демократів Ніколаса Клегга в телепрограмі “Andrew Marr Show” на каналі BBC One [12]. Інтерв'ю політиків, на відміну від офіційних промов, відзначаються деякою спонтанністю, що дозволяє досліджувати політичний дискурс не як результат команди іміджмейкерів, а як «сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій» [3: 138] мовних особистостей політиків.

В основі дослідження лежить ідея суб'єктивності в мові, висунута ще Е. Бенвеністом, згідно з якою мовець нібито «привласнює» мову, співвідносить її з собою, своїм ставленням й оцінками ситуації [4]. Відтак модальність іноді трактують як суто суб'єктивну категорію [9: 6], хоча ми